

Pomen poklicne in karierne orientacije v osnovni in srednji šoli

Importance of Vocational and Career Guidance in Primary and Secondary School

Dr. Petra Gregorčič Mrvar
Dr. Jasna Mažgon
Dr. Danijela Makovec Radovan
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

3

Izvleček

Eno temeljnih področij dela šolskega svetovalnega delavca je, da v sodelovanju z vsemi udeleženci v šoli sodeluje pri načrtovanju in izvajanju šolske ter poklicne in karierne orientacije. V prispevku predstavljamo del rezultatov obširne študije o šolskem svetovalnem delu v Sloveniji, s poudarkom na analizi odgovorov o poklicni in karierni orientaciji. Izsledki raziskave kažejo, da svetovalni delavci povprečno veliko časa porabijo za opravljanje nalog na področju poklicne in karierne orientacije, pri čemer so svetovalni delavci srednjih šol to področje po pogostosti opravljanja nalog statistično pomembno višje rangirali kot svetovalni delavci v osnovnih šolah. Tudi precej velik delež staršev, učencev in dijakov je izpostavil pomembno vlogo šolske svetovalne službe na področju nadaljnega šolanja, poklicne in karierne poti mladostnikov. Glede na dobljene rezultate poudarimo pomembnost poklicne in karierne orientacije že v osnovni šoli.

Ključne besede:

šolska svetovalna služba, učenci in dijaki, poklicna in karierna orientacija.

Abstract

One of the main areas of a school counsellor's work is cooperation with all the stakeholders in the school in planning and implementing school, vocational and career guidance. The paper presents a part of the results of a comprehensive study on school counselling in Slovenia, focusing on an analysis of answers relating to vocational and career guidance. The research findings show that counsellors, on average, spend a lot of time doing vocational and career guidance tasks; counsellors at secondary schools rated this area with regard to the frequency of task performance statistically significantly higher than the counsellors at primary schools. A considerable proportion of the parents, pupils and secondary school students also highlighted the important role of the school's counselling service in the further schooling of adolescents, and in their vocational and career path. Based on the results obtained, the paper emphasizes that vocational and career guidance is already important in primary school.

Keywords:

school counselling service, pupils and secondary school students, vocational and career guidance.

Poklicna in karierna orientacija v osnovni in srednji šoli

Eno temeljnih področij dela šolskega svetovalnega delavca je, da v sodelovanju z vsemi udeleženci v šoli sodeluje pri načrtovanju in izvajanju šolske in poklicne/karierne orientacije (Programske smernice ..., 2008a, 2008b; prim. Bezić, 2016). To področje je neločljivo povezano s spremembami na trgu dela, pa tudi širšimi družbeno-ekonomskimi spremembami, kar je eden izmed razlogov, da se področje v zadnjih desetletjih neprestano spreminja. To je mogoče opaziti že na ravni terminologije, pri čemer zasledimo pester nabor terminov, ki zadevajo to področje. Za vsebinsko enake ali zelo podobne dejavnosti na področju karierne orientacije in poklica učencev/dijakov se uporabljajo različni pojmi (Bezić, 2016). Tako je na primer v temeljnem šolskem zakonu uporabljen pojem poklicno svetovanje (Zakon o organizaciji ..., 2017, 67. člen), v smernicah za delo šolske svetovalne službe pojem poklicna orientacija (Programske smernice ..., 2008a, 2008b), v strateškem dokumentu na področju vzgoje in izobraževanja karierna orientacija (Bela knjiga ..., 2011; prim. Terminološki slovarček karierne orientacije, 2011). To dejstvo se odraža tudi v različnem razumevanju ciljev, vsebin, področij ter načinov njenega izvajanja v šolski praksi in tako kot ovira za skupno ciljno naravnanje vzgojno-izobraževalnega dela ter usklajevanje konkretnih vzgojno-izobraževalnih dejavnosti (Bezić, 2016; Štremfel in Lovšin, 2015). Razprave s šolskimi svetovalnimi delavci na regijskih posvetih po Sloveniji v okviru projekta CAREER (Kelava, 2015)¹ so denimo pokazale, da je razumevanje pojma karierna orientacija neenotno. Terminološka in vsebinska nejasnost pri razumevanju pojmov karierne orientacije pa se zrcali v raznolikih ciljeh, ki jim svetovalni delavci sledijo pri izvajanju karierne orientacije v osnovnih šolah (prav tam).

V področni razvojni skupini za svetovalno delo v vrtcih, šolah in domovih pri zavodu za šolstvo so pred nekaj leti oblikovali *Predlog za posodobitev in dopolnitev Programskih smernic za delo svetovalne službe v osnovni šoli, v gimnazijah, nižjih in srednjih poklicnih in strokovnih šolah ter dijaških domovih* na področju poklicne in karierne orientacije (Bezić, 2016). Posodobitev in dopolnitev programskih smernic je temeljila predvsem na teoretskih in empiričnih izhodiščih ter sklepnih ugotovitvah omenjenega projekta CAREER – opolnomočimo mlade na njihovi karierni poti (Bezić, 2016; Štremfel in Lovšin, 2015). Kot rezultat projekta so se namreč oblikovale nove znanstvene podlage za izpopolnitev in dograditev obstoječih izobraževalnih politik in izvajanje karierne orientacije na ravni šole ter za delo svetovalne službe (prav tam).

V teh dokumentih (gl. Bezić, 2016; Štremfel in Lovšin, 2015) je izpostavljeno, da karierna orientacija v osnovni in srednji šoli temelji na spodbujanju in podpori celostnega osebnostnega in socialnega razvoja učenca oz. dijaka. V skladu z njegovimi razvojnimi značilnostmi, zmožnostmi, interesi in cilji mu omogoča ozavešeno, avtonomno in odgovorno izbiro poklicne in izobraževalne poti oz. gradnjo osebne kariere. Opolnomočenje učencev oz. dijakov za samostojno in odgovorno (avtonomno) načrtovanje in vodenje kariere je torej temeljni cilj dejavnosti karierne orientacije v osnovni in srednji šoli (prav tam). Opredelitev kaže na potrebo po tesnem sodelovanju strokovnih delavcev v šoli s šolsko svetovalno službo s ciljem opremljanja mladih s čim širšim naborom znanja, spretnosti ter razvijanja njihovega ustreznega odnosa do dela, da bodo kos čim več izzivom, na katere bodo naleteli na svoji karierni poti pogosto sestavljeni iz različnih del, ne nujno povezanih s posameznikovim primarnim poklicem.

Področje poklicne/karierne orientacije je neločljivo povezano s spremembami na trgu dela, pa tudi širšimi družbeno-ekonomskimi spremembami, kar je eden izmed razlogov, da se področje v zadnjih desetletjih neprestano spreminja.

Karierna orientacija v osnovni in srednji šoli temelji na spodbujanju in podpori celostnega osebnostnega in socialnega razvoja učenca oz. dijaka.

1 CAREER: Creative Awareness Raising and Empowerment for Employability and Resiliency (slov.: Opolnomočimo mlade na karierni poti (Štremfel in Lovšin, 2015).

Kot poudarja Bezić (2016), je svetovalna služba v osnovni in srednji šoli praviloma v vlogi koordinatorja tima strokovnih delavcev za načrtovanje, izvajanje, spremljanje in vrednotenje uspešnosti karierne orientacije. V okviru timsko oblikovanega načrta za izvajanje karierne orientacije na ravni šole so opredeljene temeljne dejavnosti, odgovorni nosilci, izvajalci, sodelavci na šoli ter zunanji sodelavci (mrežni načrt). V tem načrtu so vključeni tudi neposredno vzgojno-izobraževalno delo in različne svetovalne dejavnosti svetovalne službe (prav tam).

Ker so starši in družinsko okolje eden od najvplivnejših dejavnikov v otrokovem in mladostnikovem osebnem, socialnem in kariernem razvoju (Rutar Leban, 2015), bo svetovalni delavec s svojim specifičnim strokovnim znanjem opora in sodelavec učiteljem tudi pri načrtovanju in izvajanju različnih oblik sodelovanja šole s starši ter tudi samostojni izvajalec svetovalnega in posvetovalnega dela s starši (Bezić, 2016).

Raziskava o delovanju svetovalne službe v osnovni in srednji šoli ter vloga poklicne in karierne orientacije v šoli

Šolski svetovalni delavci so na regijskih posvetih v okviru projekta CAREER ugotavljali, da je razpon njihovega dela na področju poklicne orientacije izjemno velik: od informiranja do podpore učenecem in dijakom pri samospoznavanju, da bi na podlagi tega lažje razumeli svoje potrebe, želje in cilje ter na koncu sprejeli poklicno odločitev (Štremfel idr., 2015, v Kelava, 2015). Kljub temu da je poklicna orientacija med temeljnimi dejavnostmi šolske svetovalne službe, v praksi ugotavljajo, da imajo svetovalni delavci za njeno kakovostno izvajanje čedalje manj časa. Bezić (2007, 2008) denimo ugotavlja, da se šolska svetovalna služba največ ukvarja z vzgojnimi problemi, disciplino, učnimi težavami, otroki s posebnimi potrebami ipd. Poklicna orientacija je v ozadju, približno 60 odstotkov svetovalnih delavcev ocenjuje, da uspe individualno poklicno svetovati le od 10 do 20 odstotkom vseh učencev na šoli (Bezić, 2007). Hkrati pa je zanimiv tudi podatek, da se na zadnjih mestih sodelovanja svetovalnih delavcev s skupinami učiteljev pojavlja ravno poklicna orientacija (Bezić, 2008). To spoznanje lahko pomeni tudi, da nalogo izvajajo nepovezano z učitelji, kar lahko povzroča neučinkovitost in neuspešnost prizadevanj svetovalnih delavcev (prav tam). Podobno ugotavlja Gabor (2011), ki na podlagi izidov ankete s šolskimi svetovalni delavci ugotavlja, da poklicna orientacija na osnovnih šolah poteka v ozkem okviru dejavnosti in omejenem časovnem oknu; zdi se, da je dejavnost poklicne orientacije na večini osnovnih šol skržena na minimum oz. poteka v okviru zadostitve minimalnih standardov (prav tam).

Razpon dela šolskih svetovalnih delavcev na področju poklicne orientacije je izjemno velik: od informiranja do podpore učenecem in dijakom pri samospoznavanju, da bi na podlagi tega lažje razumeli svoje potrebe, želje in cilje ter na koncu sprejeli poklicno odločitev.

Kljub omenjenim pomanjkljivostim pa raziskava o mnenju dijakov o izvedbi poklicne orientacije v osnovni šoli (Repanšek, 2009) podaja spodbudne rezultate. Tri četrtine dijakov je bila namreč zadovoljna s svetovanjem svetovalnih delavcev v osnovni šoli, četrtnina dijakov pa je bila nezadovoljna s svetovanjem svetovalnega delavca v osnovni šoli in izbiro srednje šole.

V prispevku bomo predstavili del rezultatov obširne študije o šolskem svetovalnem delu v Sloveniji (Gregorčič Mrvar idr., 2020) s poudarkom na analizi odgovorov o poklicni in karierni orientaciji.

Empirično raziskavo o svetovalni službi, ki je potekala od januarja do marca 2018, smo izvedli v osnovnih in srednjih šolah. Vsem ravnateljem in svetovalnim delavcem na osnovnih (N = 454) ter srednjih (N = 182) šolah v Sloveniji smo januarja 2018 prek spletne pošte poslali povezavo do splet-

nih anketnih vprašalnikov. V vzorec šol za ugotavljanje perspektive različnih udeležencev vzgojno-izobraževalnega procesa smo vključili 45 osnovnih in 20 srednjih šol. K izpolnjevanju spletnega oz. natisnjenega vprašalnika smo povabili vse učitelje na izbranih šolah, učence 6.a, 7.a, 8.a, 9.a, dijakke 1.a, 2.a in starše učencev 3.a, 6.a, 9.a ter dijakov 1.a, 2.a. Odzvalo se je 315 šolskih svetovalnih delavcev, 1671 učencev in dijakov, 501 učitelj, 266 ravnateljev in 1119 staršev osnovnih ter srednjih šol.

Rezultati raziskave – poklicna in karierna orientacija v okviru področij vsakdanjega življenja in dela v šoli

Sprva nas je zanimalo, v okviru katerih osnovnih *področij vsakdanjega življenja in dela v šoli* svetovalni delavci opravijo največ delovnih nalog. Postavke so svetovalni delavci, ravnatelji in učitelji rangirali od 1 – največ nalog do 6 – najmanj nalog.

Preglednica 1: Pogostost opravljanja nalog v okviru področij dela in življenja v šoli

Področja dela in življenja v šoli	Svetovalni delavci (n = 315) M rang/R	Ravnatelji (n = 266) M rang/R	Učitelji (n = 501) M rang/R
Učenje, npr. delo na področju izboljšanja kakovosti učenja, razvijanje učnih navad, učna pomoč itd.	2,91/2	2,94/2	2,86/1
Poučevanje, npr. posvetovanje z učitelji glede izboljšanja učinkovitosti poučevanja, delavnice za kolege, organizacija internega izobraževanja ipd.	4,30/6	4,27/6	4,22/5
Šolska kultura, vzgoja, klima in red, npr. vzgojni načrt, šolska pravila, klima v oddelkih, obravnava disciplinskih prekrškov, vzgojno ukrepanje itd.	2,56/1	2,86/1	3,05/2
Telesni, osebni in socialni razvoj učencev/dijakov	3,44/3	4,11/5	4,25/6
Šolanje in poklicna/karierna orientacija	3,53/4	3,34/3	3,12/3
Socialno-ekonomske stiske, npr. subvencije, socialna pomoč, zastopanje, multidisciplinarni timi ipd.	4,26/5	3,45/4	3,32/4

V odgovorih svetovalnih delavcev, ravnateljev in učiteljev smo med drugimi področji statistično pomembne razlike ugotovili tudi v razvrščanju področja šolanje in *poklicna orientacija* ($F = 6,497$, $\alpha = ,002$). Iz preglednice 1 vidimo, da so svetovalni delavci področje poklicne/karierne orientacije v povprečju postavili na četrto mesto, ravnatelji in učitelji pa v povprečju na tretje mesto.

Ko smo preverjali razvrščanje delovnih nalog v okviru področij življenja in dela v šoli glede na strokovni profil svetovalnih delavcev ter osnovno in srednjo šolo, smo prišli do naslednjih ugotovitev (preglednici 2 in 3).

Preglednica 2: Razvrščanje področij dela in življenja na šoli glede količine opravljenih delovnih nalog po oceni svetovalnih delavcev glede na njihov strokovni profil

Profil/ področje	Pedagog (n = 131) M rangov/R	Psiholog (n = 89) M rangov/R	Socialni delavec (n = 46) M rangov/R	Socialni pedagog (n = 33) M rangov/R	Specialni pedagog (n = 8) M rangov/R
Učenje	2,69/ 2	2,87/ 3	4,09/ 5	3,00/ 2	1,00/ 1
Poučevanje	4,07/ 5	4,62/ 5	4,78/ 6	4,12/ 6	2,88/ 2
Šolska kultura, vzgoja, klima in red	2,41/ 1	2,69/ 1	2,41/ 1	2,76/ 1	3,13/ 3
Telesni, osebni in socialni razvoj	4,04/ 4	2,84/ 2	2,84/ 2	3,15/ 3	4,25/ 4
Šolanje in poklicna/karierna orientacija	3,59/ 3	3,22/ 4	3,33/ 3	4,09/ 5	4,38/ 5
Socialno-ekonomske stiske	4,20/ 6	4,76/ 6	3,54/ 4	3,91/ 4	5,38/ 6

Med svetovalnimi delavci različnih strokovnih profilov obstajajo statistično pomembne razlike v mnenjih o tem, v okviru katerih področij življenja in dela v šoli opravijo največ delovnih nalog, in sicer pri petih področjih: *učenje* ($F = 9,476$, $\alpha = ,000$), *poučevanje* ($F = 5,145$, $\alpha = ,001$), *telesni, osebni in socialni razvoj* ($F = 10,028$, $\alpha = ,000$), *šolanje in poklicna orientacija* (karierna orientacija) ($F = 2,835$, $\alpha = ,025$). Pedagogi in socialni delavci so v okviru svojih nalog področje poklicne in karierne orientacije postavili na tretje mesto, psihologi na četrto mesto, socialni pedagogi in specialni pedagogi pa v povprečju na peto mesto. Razlike med strokovnimi profili svetovalnih delavcev glede področij dela so pričakovane, saj ti med univerzitetnim izobraževanjem pridobijo in razvijejo različna znanja, spretnosti ter kompetence (prim. Bizjak, 2014; Resman, 1999b), hkrati pa naj bi si v okviru interdisciplinarno oblikovanih timov šolske svetovalne službe delo razdelili smiselno glede na osnovno strokovno usmeritev.

Preglednica 3: Razvrščanje področij dela in življenja na šoli glede količine opravljenih delovnih nalog po oceni svetovalnih delavcev na osnovnih in srednjih šolah

	Šola	N	M	SD
UČENJE, npr. delo na področju izboljšanja kakovosti učenja, razvijanje učnih navad, učna pomoč itd.	Osnovna šola	227	2,89	1,702
	Srednja šola	70	2,84	1,612
POUČEVANJE, npr. posvetovanje z učitelji glede izboljšanja učinkovitosti poučevanja, delavnice za kolege, organizacija internega izobraževanja ipd.	Osnovna šola	228	4,20	1,523
	Srednja šola	70	4,61	1,448
ŠOLSKA KLIMA IN RED, npr. vzgojni načrt, šolska pravila, klima v oddelkih, obravnava disciplinskih prekrškov, vzgojno ukrepanje itd.	Osnovna šola	228	2,41	1,372
	Srednja šola	70	3,06	1,569
TELESNI, OSEBNI IN SOCIALNI RAZVOJ	Osnovna šola	228	3,54	1,643
	Srednja šola	70	3,24	1,821
ŠOLANJE IN POKLICNA ORIENTACIJA (KARIERNA ORIENTACIJA)	Osnovna šola	226	3,65	1,546
	Srednja šola	70	3,01	1,399
SOCIALNO-EKONOMSKE STISKE, npr. subvencije, socialna pomoč, zastopanje, multidisciplinarni timi ipd.	Osnovna šola	228	4,32	1,641
	Srednja šola	70	4,23	1,608

Področje *šolanja in poklicne (karierne) orientacije* so v primerjavi s svetovalnimi delavci osnovnih šol v povprečju statistično pomembno višje rangirali svetovalni delavci v srednjih šolah. Rezultati so gle-

de na posebnosti (svetovalnega) dela v osnovni in srednji šoli pričakovani, denimo v srednji šoli so v gimnazijskih programih zagotovo bolj v ospredju svetovalnega dela vprašanja poklicne in karijerne orientacije (prim. Resman, 1999a). Pri tem poudarjamo, da je treba dejavnosti poklicne in karijerne orientacije bolj okrepiti že v osnovni šoli, razloge pa bomo podrobneje opredelili v nadaljevanju. Pri ravnateljih in učiteljih osnovnih in srednjih šol ni bilo statistično pomembnih razlik v rangiranju področja poklicne in karijerne orientacije.

Tako svetovalne delavce kot učitelje smo vprašali tudi, kako pogosto *učitelji dajo pobudo* za sodelovanje s šolsko svetovalno službo glede različnih učencev oz. dijakov. Glede poklicnega in kariernega razvoja učencev oz. dijakov dajo učitelji po njihovem lastnem mnenju *manj kot enkrat na mesec* (45,1 %) ali *nikoli* (32,3 %) pobudo za sodelovanje s svetovalnimi delavci. Svetovalni delavci ocenjujejo, da učitelji nekoliko pogosteje dajejo pobude za sodelovanje na tem področju, saj je pri njih pogosteje zastopana kategorija *enkrat do nekajkrat na mesec*. Kot smo omenili, opredelitev karijerne orientacije kaže na potrebo po tesnem sodelovanju strokovnih delavcev v šoli s šolsko svetovalno službo s ciljem opremljanja mladih s čim širšim naborom znanja, spretnosti ter razvijanja njihovega ustreznega odnosa do dela, da bodo kos čim več izzivom na svoji karierni poti. Pomembno je razvijanje zavedanja učiteljev in svetovalnih delavcev, da je eno osrednjih področij njihovega delovanja tudi medsebojno sodelovanje. Izziv za šolo kot vzgojno-izobraževalno institucijo pa je, kako omogočiti »prostor« za tovrstno sodelovanje, tako da so eni in drugi razbremenjeni mnogih administrativnih obveznosti ter imajo na voljo skupni čas in prostor za sodelovanje.

Ključna značilnost procesa odraščanja pri nas in v vsem zahodnem svetu je naraščajoča negotovost prehodov v odraslost, zlasti pa težavnost vstopa na trg dela oz. pridobitev stabilne in dostojne zaposlitve.

Ko smo svetovalne delavce spraševali, ali v zadnjem desetletju opažajo spremembe v delovanju svetovalne službe, so med drugim navajali tudi, da je vedno *več in bolj zahtevno* delo na področju *poklicne/karijerne orientacije*. To lahko razlagamo z izidi drugih raziskav o odraščanju mladih. V zadnjih desetletjih so se namreč pogoji odraščanja in možnosti za vstop v odraslost zelo zaostriili (Kuhar, 2014). Ključna značilnost procesa odraščanja pri nas in v vsem zahodnem svetu je naraščajoča negotovost prehodov v odraslost, zlasti pa težavnost vstopa na trg dela oz. pridobitev stabilne in dostojne zaposlitve. Taka zaposlitev je pri večini še vedno pogoj za dolgoročneje načrtovanje življenja, ustvarjanje družine itd. (prav tam).

Med predlogi in pobudami glede sprememb organizacijskih vidikov ter pogojev dela svetovalne službe, ki jih v večini izpostavljajo svetovalni delavci v naši raziskavi, je bila omenjena tudi vključitev ur za delo svetovalnega delavca z učenci in dijaki v program šole, pri čemer so omenjali tudi več možnosti za izvajanje poklicne in karijerne orientacije.

Učenci in dijaki o poklicni in karierni orientaciji

Svetovalne delavce pri poklicni oz. karierni orientaciji dijakov zavezujejo standardi, ki so postavljeni v temeljnem dokumentu za delo svetovalne službe v srednji šoli.

Ko smo učence in dijake spraševali, kaj je po njihovem mnenju glavno delo svetovalne službe oz. svetovalnega delavca, so dijaki v večji meri kot osnovnošolci mnenja, da se šolska svetovalna služba ukvarja predvsem s svetovanjem v povezavi z nadaljnjim izobraževanjem (48,2 % dijakov in 39,4 % učencev). Za dijake, še posebno v gimnazijskih programih, je verjetno odločanje o nadaljnji karierni bolj pomembno, poleg tega pa je lahko do razlik prišlo zaradi drugečnega načina dela z dijaki kot osnovnošolci na tem področju. Svetovalne delavce pri poklicni oz. karierni orientaciji dijakov namreč zavezujejo standardi, ki so postavljeni v temeljnem dokumentu za delo svetovalne službe v srednji šoli (Programske smernice ..., 2008b); primer takšnega standarda je, da svetovalni delavec za dijake v zadnjem letniku obvezno ponudi (ali organizira) vsaj en individualni pogovor. Rezultat

se sklada tudi z ocenami svetovalnih delavcev. Podatki o področjih dela kažejo, da so svetovalni delavci v srednjih šolah področje *šolanja in poklicne (karierne) orientacije* v povprečju statistično pomembno višje rangirali kot svetovalni delavci osnovnih šol.

Starši o poklicni in karierni orientaciji

Pri starših se pri trditvah o delu šolske svetovalne službe oz. svetovalnega delavca kaže glede poklicne in karierne orientacije, da je *karierno svetovanje* za starše učencev v večji meri naloga, ki jo opravlja šolska svetovalna služba. Tako meni 58,8 odstotka staršev učencev in manj staršev dijakov (51,2 %) ($\chi^2 = 5,512$, $g = 1$, $\alpha = ,019$). Ni povsem jasno, kako si razložiti te razlike. Morda je na osnovnih šolah več poudarka na svetovalnem delu za karierno orientacijo. Morda je za starše osnovnošolcev bolj pomembna vloga svetovalnih delavcev pri karierni orientaciji kot za starše srednješolcev ali pa starši srednješolcev dajejo manj poudarka vlogi svetovalne službe ter dijakom pripisujejo več samostojnosti in zmožnosti avtonomnega odločanja.

Starše smo tudi vprašali, na katerih področjih bi potrebovali pomoč, podporo ali informacije šolskega svetovalnega delavca. Na to vprašanje odprtega tipa je odgovorilo 468 oz. 42 odstotkov staršev. Analiza odgovorov je pokazala, da prevladujejo štiri osrednje teme, med temi na prvem mestu področje *vpisa* (odgovorilo 141 staršev oz. 30,1 %), na katerega smo uvrstili odgovore s področij vpisa v srednjo šolo ali na fakulteto ter karierne orientacije. Primer takega mnenja: »Potrebovali bi pomoč oz. bolj podporo ali informacije, kako še motivirati otroka za *sprotno samostojno učenje in domače naloge, ga motivirati, da v sebi išče, kaj ga veseli, kaj rad počne, kateri predmeti so mu všeč – predvsem v smislu iskanja bodoče zaposlitve oz. še prej srednje šole.*«

Glede na dobljene rezultate raziskave v nadaljevanju izpostavljamo tezo, da je treba dejavnosti poklicne in karierne orientacije okrepiti že v osnovni šoli.

Pomen poklicne in karierne orientacije v osnovni šoli

Dejavnosti poklicne in karierne orientacije v osnovni šoli lahko opredelimo tudi kot varovalne dejavnike pred negativno izbiro. Pomanjkanje jasne namere pri mladih namreč lahko vodi do nepremišljene izbire srednje šole oz. programa, kar s sabo nosi številne negativne posledice, kot so nezadovoljstvo, pomanjkanje motivacije, slabši učni uspeh in tudi opustitev izobraževanja.

Zgodnje opuščanje šolanja, ki ga poznamo predvsem pod imenom osip, v zadnjem času zamenjuje izraz zgodnje opuščanje izobraževanja in usposabljanja, angleški izraz je *early leaving from education and training*, oz. *ELET*. Gre za proces, ki se pojavlja v več oblikah in zajema mlade, stare med 15 in 24 let, ki so pred iztekom izobraževanja opustili šolanje. Uradna poročila Evropske unije opredeljujejo osipnike kot tiste posameznike, »stare med 18 in 24 let, ki so dokončali osnovno šolo oz. programe srednješolskega izobraževanja, ki ne vodijo neposredno do možnosti vključitve v terciarno izobraževanje (pri nas gre za programe nižje poklicnega in srednjega poklicnega izobraževanja, op. D. Mako-vec Radovan), in niso vključeni v nadaljnje izobraževanje ali usposabljanje«. ²

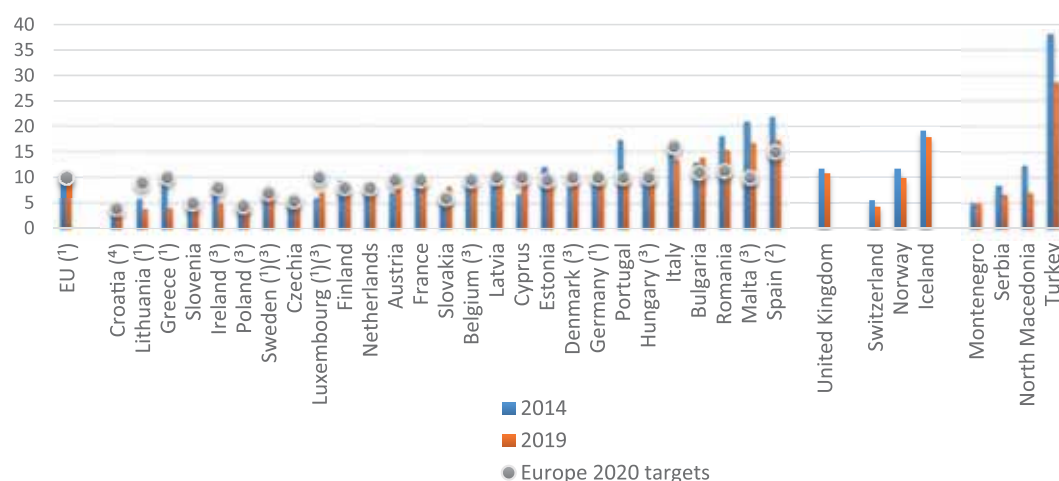
Zgodnje opuščanje šolanja, ki ga poznamo predvsem pod imenom osip, v zadnjem času zamenjuje izraz zgodnje opuščanje izobraževanja in usposabljanja.

² http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Early_leaver_from_education_and_training.

Osipniki torej niso samo posamezniki, ki so opustili izobraževanje, ne da bi ga uspešno končali, ampak mednje uvrščamo:

- posameznike, ki so dokončali osnovno šolo in se niso vključili v nadaljnje izobraževanje (*non-starters*),
- posameznike, ki so dokončali programe srednješolskega izobraževanja, ki ne vodijo neposredno do možnosti vključitve v terciarno izobraževanje (*early leavers*),
- posameznike, ki so prekinili neko obliko izobraževanja in se vključili v drugo (*dropout*).

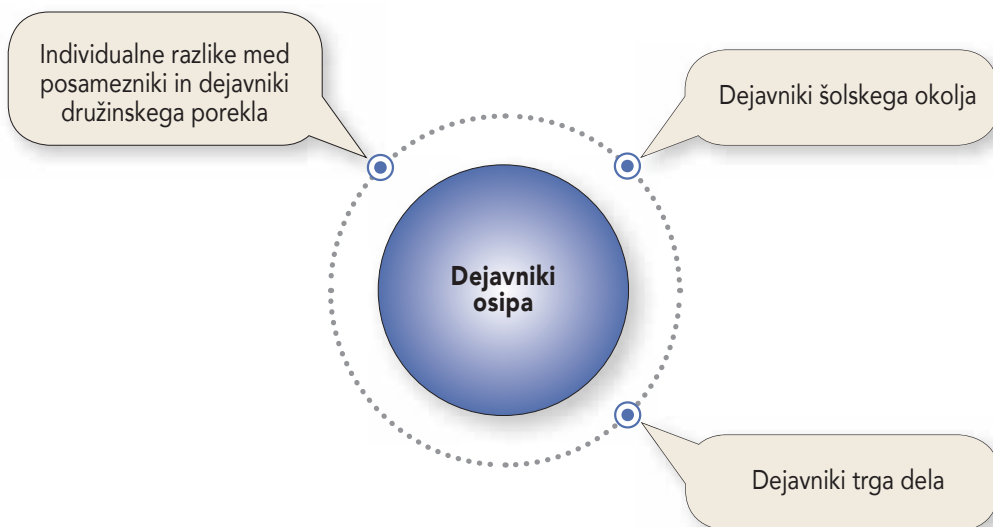
Kadar o osipu govorimo v odstotkih, Slovenija v primerjavi z evropskim povprečjem spada v skupino držav z najnižjim odstotkom osipa. Kot je razvidno iz grafičnega prikaza, smo dosegli tudi cilj, ki smo ga določili do leta 2020 (to je zmanjšanje stopnje osipa pod 5 odstotkov).

Slika 1: Opuščanje izobraževanja med letoma 2014 in 2019 (% za starostno skupino med 18. in 24. letom starosti (Vir: Eurostat, 2020).

Se pa na ravni merjenja stopnje osipa pojavi težava, saj v statistiko niso zajete vse prej omenjene skupine, ampak le tisti posamezniki, stari med 18. in 24. letom, ki so dokončali osnovno šolo in programe srednješolskega izobraževanja (ISCED 3a, b, c), ki ne vodijo neposredno do možnosti vključitve v terciarno izobraževanje. Metodologija merjenja zgodnjega opuščanja šolanja oz. osipa med državami ni poenotena, kar otežuje neposredne primerjave, prav tako so zelo različne tudi definicije zgodnjega zapuščanja izobraževanja (Markussen idr., 2011), saj odražajo različne razloge za opuščanje šolanja in nacionalne kontekste preučevanja tega pojava. Raziskovalci, ki so preučevali t. i. splošni kontekst osipništva, pri čemer so se ukvarjali predvsem z dejavniki, ki vplivajo na odločitev posameznika o opustitvi šolanja (npr. Alivernini in Lucidi, 2011; Cederberg in Hartsmar, 2013; De Witte idr., 2013;), so ugotovili, da je zgodnje opuščanje šolanja rezultat interakcije številnih kompleksnih spremenljivk in da je pogosto težko določiti, katera je v danem trenutku pomembnejša. Tako v povezavi z osipom najpogosteje omenjajo dejavnike, kot so družinsko ozadje (socialno-ekonomski status staršev, odnos staršev do izobraževanja, »družinsko poreklo« – migracije ali poreklo etničnih manjšin), individualne značilnosti posameznika (spol, zdravstveno stanje posameznika, nizka samozadovoljnost, konfliktni odnosi z odraslimi), posameznikova izobraževalna pot (učne težave, izostajanje

od pouka, zamujanje, ponavljanje razreda, nizki učni dosežki, negativen odnos do šole), vzdušje v šoli in razredu (konflikti z učitelji, nasilje) in privlačnost trga dela. Na splošno pa lahko omenjene dejavnike razdelimo v tri širše skupine, in sicer:

Pri dejavnikih šolskega okolja se na osip nanašajo dejavniki, kot so odsotnost od pouka, socialno-ekonomske razmere posameznika, splošni dosežki v izobraževanju ter naravnost dijaka. Zadnja dva sta še posebno pomembna tudi zaradi povezave s poklicno orientacijo.

V več študijah, v katerih so preučevali povezave med predhodno izobraževalno uspešnostjo in zgodnjim neuspehom in osipom, so ugotovili, da sta omenjeni spremenljivki imeli večji vpliv na osip kot druge merjene spremenljivke. Markussen in sod. (2011) so ugotovili, da čeprav stopnja izobrazbe staršev vpliva na verjetnost osipa, je pod nadzorom uspešnosti predhodnega izobraževanja in udeležbe učencev ta vpliv slabši. Tudi v drugih študijah so kot ključne spremenljivke, ki vplivajo na možnosti osipa, zaznali uspešnost izobraževanja, odnos do izobraževanja in stopnjo angažiranosti, saj avtorji ugotavljajo, da gre pri osipnikih za mlade, ki so manj motivirani za to, da bi v šoli uspevali, in so pogosto v šolskem okolju tudi manj zadovoljni (Audas in Willms, 2002; Hoffman in Lowitzki, 2005). Ključno je, da v elemente karierne orientacije vključujemo tudi informacije o učenčevi predhodni izobraževalni uspešnosti ter njegovo motivacijo za izobraževanje. Nikakor v kontekstu, da učencu oz. dijaku neko nadaljevanje izobraževanja svetujemo izključno na podlagi ocen, njegove interese in motive za poklic pa pri tem zanemarimo, temveč znotraj širše slike, kaj v povezavi s tem, kar ga zanima, povedo tudi njegovi predhodni uspehi in motivacija za izobraževanje.

Drugi vidik, ki ga izpostavljamo, je naravnost dijaka. V Cedefopovi študiji (Cedefop, 2016) se je kot eden od pomembnih dejavnikov za opuščanje izobraževanja izkazala tudi neustrezna usmerjenost oz. naravnost dijaka. Pri tem gre pogosto za pomanjkanje jasne namerne in premišljene izbire pri mladostnikih, kaj želijo početi v prihodnosti. Seveda je razumljivo, da večina mladih v starosti, ko se odločajo za nadaljnje, predvsem srednješolsko izobraževanje, nima izoblikovane jasne vizije svojega poklicnega razvoja. Težava je, ker jim pogosto manjka kakršen koli razmislek o njihovi prihodnji poti ali samorefleksija o njihovih interesih. Tak pasiven in odtujen odnos do izobraževanja (in morda tudi do učenja nasploh) je ključna težava, s katero se soočajo številni mladi. Zaradi pomanjkanja jasne namere pogosteje izbirajo poklicne poti, ki niso rezultat njihovih zanimanj, temveč so plod

Pasiven in odtujen odnos do izobraževanja (in morda tudi do učenja nasploh) je ključna težava, s katero se soočajo številni mladi.

drugih dejavnikov, kot so zahtevnost (oz. nezahtevnost) programa, bližina šole in doma, za program so se odločili sošolci oz. prijatelji, pobuda oz. predlog staršev oz. učiteljev. Tovrstni načini izbire se lahko hitro odrazijo kot nezadovoljstvo s programom, nizka motivacija za šolanje, nezainteresiranost, odsotnost, neuspeh in opuščanje izobraževanja. Karierne orientacije v tem kontekstu torej ne smemo razumeti zgolj kot svetovanje, v katerem mladostniku (po)iščemo izobraževalni program, ki bi ustrežal njegovemu »osebnostnemu profilu« (prav tam, str. 95), temveč jo je treba razumeti širše. Ključni element je samorefleksija o težnjah in iskanje odgovora na vprašanje, kako in kje mladostniki sebe vidijo v prihodnosti. Tak pristop v karierni orientaciji številni raziskovalci razumejo kot zelo pomemben tudi pri spodbujanju angažiranosti in motiviranju mladih za uspeh (prav tam). Skozi tovrstno izvajanje karierni orientacije pa mladostnik lažje pride tudi do odločitve za posamezni izobraževalni program.

Sklep

Izsledki raziskave kažejo, da svetovalni delavci veliko časa porabijo za opravljanje nalog na področju poklicne in karierni orientacije, pri čemer so to področje po pogostosti opravljanja nalog statistično pomembno višje rangirali svetovalni delavci v srednjih kot svetovalni delavci v osnovnih šolah. Kot kažejo podatki, so v srednjih šolah med strokovnimi delavci bolj v ospredju vprašanja poklicne in karierni orientacije kot v osnovnih šolah, npr. to vrsto dela so tudi dijaki izbrali pogosteje kot učenci.

Precej velik delež staršev, učencev in dijakov je poudaril pomembno vlogo šolske svetovalne službe na področju nadaljnega šolanja, poklicne in karierni poti mladostnikov. Dokaj velik delež staršev je izpostavil tudi delo šolske svetovalne službe kot podporo pri karierni orientaciji mladostnikov. To nalogo šolske svetovalne službe je navedlo pomembno več staršev osnovnošolskih otrok, čeprav po mnenju drugih anketirancev več časa poklicnemu in kariernemu usmerjanju namenijo šolski svetovalni delavci v srednjih šolah.

Sistemska urejenost karierni orientacije, ki je zapisana tudi v programskih smernicah, je dober temelj, na katerem lahko svetovalna služba mladim pomaga graditi njihovo poklicno pot.

Karierna orientacija je pomemben element svetovalnega dela pri načrtovanju poklicnih poti učencev in dijakov. Slovenija sodi v skupino držav, ki sicer nima celovite strategije za spopadanje s problematiko opuščanja izobraževanja, obenem pa sodi tudi v skupino držav, ki imajo zelo dobro urejeno svetovanje pri izbiri izobraževanja oz. poklica, torej karierni orientacijo, ki jo strokovnjaki vidijo tudi kot enega najpomembnejših ukrepov proti zgodnjemu opuščanju izobraževanja (Cedefop, 2017). Zato jo kot pomembno razumemo tako na ravni osnovnošolskega kot na ravni srednješolskega izobraževanja. Sistemska urejenost karierni orientacije, ki je zapisana tudi v programskih smernicah, je vsekakor dober temelj, na katerem lahko svetovalna služba mladim pomaga graditi njihovo poklicno pot. Da mladi prepoznajo svoje interese ter jih povežejo s poklicnimi aspiracijami, pa lahko dosežemo le s sistematičnim izvajanjem karierni orientacije. ■

Viri in literatura

Alivernini, F. in Lucidi, F. (2011). Relationship between social context, self-efficacy, motivation, academic achievement, and intention to drop out of high school: A longitudinal study. *The Journal of Educational Research*, 104, št. 4, str. 241–252.

Audas, R. in Willms, J. D. (2002). Engagement and dropping out of school a life-course perspective. Hull, Quebec: Applied Research Branch, Human Resources Development Canada.

- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v RS (2011). Dostopno na: http://pefprints.pef.uni-lj.si/1195/1/bela_knjiga_2011.pdf (17. 9. 2020).
- Bezić, T. (2007). Razvoj in spremljanje delovanja mreže svetovalnih služb. *Sodobna pedagogika*, 59, št. 2, str. 60–80.
- Bezić, T. (2007). Svetovalna služba sedem let po sprejemu programskih smernic za njeno delo. *Šolsko svetovalno delo*, 12, št. 1/2, str. 3–10.
- Bezić, T. (2016). Kako so šolski svetovalni delavci ocenili osnutek predloga posodobitev Programskih smernic za delo svetovalne službe na področju osebnega in socialnega razvoja ter karierne orientacije. *Šolsko svetovalno delo*, 20, št. 1/2, str. 24–32.
- Bizjak, C. (2014). Vizija delovanja svetovalne službe in kompetence za svetovalno delo v aktualnih družbenih razmerah in prihodnosti: zapisnik z okrogle mize (Celje, 11. 4. 2014). *Šolsko svetovalno delo*, 18, št. 3/4, str. 49–55.
- Cederberg, M. in Hartsmar, N. (2013). Some Aspects of Early School Leaving in Sweden, Denmark, Norway and Finland. *European Journal of Education*, 48, št. 3, str. 378–389. Dostopno na: <https://doi.org/10.1111/ejed.12036> (12. 4. 2020).
- Cedefop (2016). Leaving education early: putting vocational education and training centre stage. Volume I: investigating causes and extent. Luxembourg: Publications Office. Cedefop research paper; št. 57. Dostopno na: <http://dx.doi.org/10.2801/893397> (23. 5. 2020).
- Cedefop (2017). The changing nature and role of vocational education and training in Europe. Volume 1: conceptions of vocational education and training: an analytical framework. Luxembourg: Publications Office. Cedefop research paper; št. 63. Dostopno na: <http://dx.doi.org/10.2801/532605> (23. 5. 2020).
- De Witte, K., Nicaise, I., Lavrijssen, J., Van Landeghem, G., Lamote, C. in Van Damme, J. (2013). The Impact of Institutional Context, Education and Labour Market Policies on Early School Leaving: a comparative analysis of EU countries. *European Journal of Education*, 48, št. 3, str. 331–345. Dostopno na: <https://doi.org/10.1111/ejed.12034> (12. 4. 2020).
- Gabor, P. (2011). Stanje poklicne orientacije na osnovnih šolah: analiza ankete s šolskimi svetovalnimi delavci. *Šolsko svetovalno delo*, 15, št. 3/4, str. 20–31.
- Gregorčič Mrvar, P., Jeznik, K., Kalin, J., Kroflič, R., Mažgon, J., Šarič, M. in Šteh, B. (2020). *Šolska svetovalna služba: stanje in perspektive*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Dostopno na: <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/218> (19. 6. 2020).
- Hoffman, J. L. in Lowitzki, K. E. (2005). Predicting College Success with High School Grades and Test Scores: Limitations for Minority Students. *Review of Higher Education*, 28, št. 4, str. 455–474. Dostopno na: <https://doi.org/10.1353/rhe.2005.0042> (20. 6. 2020).
- Kelava, P. (2015). Od poklicne socializacije h kariernemu opolnomočenju. V: U. Štremfel in M. Lovšin (ur.). *Karierni ter osebnostni in socialni razvoj mladih: pogledi, pristopi, izzivi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, str. 49–60.
- Kuhar, M. (2014). Izzivi odraščanja v pozni moderni ter mladostniške strategije soočanja z njimi. V: K. Lekić, P. Tratnjek, N. Konec Juričič in M. Cugmas. *Srečanja na spletu. Potrebe slovenske mladine in spletno svetovanje*. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje, str. 212–225. Dostopno na: https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/srecanja_na_spletu_0.pdf (19. 6. 2020).
- Markussen, E., Frøseth, M. W. in Sandberg, N. (2011). Reaching for the unreachable: Identifying factors predicting early school leaving and non-completion in Norwegian upper secondary education. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 55, št. 3, str. 225–253.
- Programske smernice. Svetovalno delo v osnovni šoli. (2008a). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Programske smernice. Svetovalno delo v srednji šoli. (2008b). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Repanšek, Z. (2009). Analiza dejavnikov, ki vplivajo na izbiro srednje šole, in analiza ocene kakovosti šolske svetovalne službe. *Sodobna pedagogika*, 60, št. 3, str. 134–154.
- Resman, M. (1999a). Posebnosti svetovanja učencem in dijakom. V: M. Resman, J. Bečaj, T. Bezić, G. Čačinovič Vogrinčič in J. Musek. *Svetovalno delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 137–142.
- Resman, M. (1999b). Filozofija svetovalnega dela. V: M. Resman, J. Bečaj, T. Bezić, G. Čačinovič Vogrinčič in J. Musek. *Svetovalno delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 241–260.
- Rutar Leban, T. (2015). Starši kot pomembni odrasli na karierni poti otrok. V: U. Štremfel in M. Lovšin (ur.). *Karierni ter osebnostni in socialni razvoj mladih: pogledi, pristopi, izzivi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, str. 104–113.
- Štremfel, U. in Lovšin, M. (ur.) (2015). *Karierni ter osebnostni in socialni razvoj mladih : pogledi, pristopi, izzivi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Terminološki slovarček karierne orientacije. (2011). Ljubljana: Zavod RS za zaposlovanje.
- Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (2017). Dostopno na: <http://imss.dz-rs.si/imis/8192c66537c8af5d5e27.pdf> (19. 6. 2020).